

Володимир ОВСІЙЧУК

доктор мистецтвознавства, член-кореспондент АМУ,
професор кафедри сакрального мистецтва ЛНАМ

ТВОРЕЦЬ ШЕДЕВРІВ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ

***Анотація.** У статті детально проаналізовано творчість Т. Шевченка як портретиста. Портрети професорів Петербурзької академії в офортах стали золотим фондом реалістичного мистецтва, чудові за виразністю, блискучі за технікою виконання. Окремо увагу звернуто на серії автопортретів, які ширше розкривали набуту в академії майстерність художника. Проаналізовано низку замовних портретів, сповнених тонової чарівності, що робить їх найдосконалішими портретами в українському мистецтві ХІХ ст. Особливо прикметним є тонке володіння матеріалом, витончена палітра і особливо тонкий рисунок. Також висвітлено побутові сцени, жанрові сюжети й пейзажні композиції Т. Шевченка, виконані в різних техніках.*

***Ключові слова:** Т. Шевченко, портретист, серія автопортретів.*

Щороку, на початку весни ми відзначаємо день народження великої людини для українського народу — Тараса Григоровича Шевченка. Уся його діяльність була спрямована на те, щоби визнати людину вільною, а правду — найвищою цінністю, яка стає нормою співжиття на землі. Бо суспільство, яке облутує себе брехнею, одурманюючи все навколо себе, не має майбутнього. Його заклики проти неправди, проти омани дурману, проти безправ'я та насильства, проти рабства й соціальної нерівності — так рішуче й безстрашно, як Шевченко, у той час ніхто не виступав. Для російського царського дому такий виступ був небезпечно загрозливим і заслуговував суворого покарання. А Шевченко заявляв: “Люди, небораки! Нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псярі? Ви ж такі люди, не собаки!”. Чи в той час знайшовся би ще хтось, щоби так сміливо сказав? Або ж надіяться на царську ласку, що дасть волю і “буде милувать”? Кого благаєте, благії, / Раби незрячії, сліпії! / Чи ж кат помилує кого? / Молітьесь Богові одному, / Молітьесь правді на землі, / А більше на землі нікому / Не поклонітьесь. Все брехня — / Попи й царі...

Уся натура Шевченка, недавно викупленого з неволі, бунтувала проти рабства, і він усе своє життя присвятив звільненню “отих рабів німих з неволі”. Програма життя була яскраво визначена, проте небезпечна для одинака-борця. Він і поплатився за своє сміливе слово, за свою рішучість, вірніше, за справедливість. Подібні виступи караються в будь-якому суспільстві, тим більше в соціально несправедливому. За свою необережність, правдолюбність Шевченко був засуджений на 10 років неволі, вірніше, усе життя мав провести в армії. Так він опинився на Каспії, далеко від цивілізованого світу, із заборонами писати й малювати. Жорстокішого присуду важко вигадати.

Оточенням у форті були солдати й офіцери — дворянські здеморалізовані синки, яких частіше спроваджували в армію самі батьки, бо ради їм дати було неможливо: вони втрачали будь-яку людську подобу своїм гультьайством, пияцтвом і розбоєм. Серед такого пустого й нікчемного люду довелося перебувати Шевченкові й зазнавати від того оточення чимало образ і принижень. Але те оточення стало причиною появи “Притчі про блудного сина”, геніального творіння, що є неперевершеним мистецьким явищем серед визначних творів європейського мистецтва XIX ст.

Незважаючи на несприятливі умови, Шевченко постійно використовував для творчості найменшу можливість, переповнений враженнями від навколишнього середовища. Тому його “Притча” стала винятковим документом насадження низької культури, деморалізації, що ніс царський лад Росії в завойовані землі Туркменістану, Киргизії та Казахстану. Проте Шевченко в тих умовах зміг побачити й висвітлити побут і звичаї місцевого населення, підкреслити їхню давню культуру. Шевченко тут, як і в Україні, активно цікавився життям, і його сцени побуту, портретні образи, такі як казашка Катя (“Молитва за померлих”), “Казахи біля вогню”, “Байгуші під вікном”, “Казахська стоянка на Косаралі”, “Тріо”, — це сцени давнього минулого цього народу, який завдяки Шевченкові сьогодні розкриває сторінки своєї історії. А хіба ж в Україні не те саме відбулося. Завдяки Шевченкові зафіксована велика кількість української інтелігенції XIX ст., чудові портрети

професорів Петербурзької Академії в офортах. Ці портрети належать до найдосконаліших його творів. Вони стали золотим фондом реалістичного мистецтва, чудові за виразністю, блискучі за технікою гравюри, — це приклад високих досягнень у ділянці офортної гравюри. А образ людини, що встигла відзначитись за життя, наділений особливою змістовною глибиною. Ці портрети за складністю змісту, станом психіки та настроїв є високим досягненням Шевченка. До них слід додати ще групу автопортретів останніх років, яка була створена за задумом для утвердження себе як художника. Правда, в останні роки вся увага була зосереджена на портретах і автопортретах. Напрацьований матеріал — краєвиди, офорти з картин Ермітажу, автопортрети ширше розкривали набуту майстерність, віру в людину і своє художнє покликання.

У квітні 1859 р. Шевченко подає до Ради Академії мистецтв гравюри з картини Рембрандта “Притча про працівників на винограднику” і Соколова “Приятелі” на звання академіка. У вересні 1860 р. він офіційно був відзначений цим званням.

Ще до закінчення Академії Шевченко їде в Україну, де проводить довгі творчі канікули, присвячуючи час малярству. Він тут створює близько двадцяти замовних портретів, з яких збереглося небагато. Серед них портрети подружжя Ганни і Платона Закревських (1843 р.). Портрет Терези Маєвської (1843 р.) розпочинав низку жіночих портретів, сповнених тонкою чарівності, що робить їх найдосконалішими та найчарівнішими портретами в українському мистецтві усього ХІХ ст. У портреті панує настрій інтимної простоти й сердечної відкритості, до того ж виконаний він надзвичайно майстерно. У обличчі, що пашисть здоров'ям і тішить непересічною вродою, тішить кожна деталь, завершена винятковою досконалістю. Уся краса й сила цього портрета — у витонченій палітрі та особливо у міцному й тонкому рисунку, чим підкреслена грація та поетичність зображеної, творча досконалість і зрілість художника. Це вже був самостійний живописний вираз, звільнений з-під влади вчителя, майже протилежний його живописному трактуванню та образному вирішенню.

Наступний шедевр — портрет Ганни Закревської, дру-

жини старшого з братів Платона, полковника у відставці. Прегарній Ганні Шевченко присвятив не тільки портрет, але й кілька поезій, — це був вираз його щирого захоплення та закоханості. Якщо порівняти два твори, то портрет Платона Закревського, до якого Шевченко не мав симпатії, пластичніше намальований. Портрет Ганни м'якше змодельований, позбавлений контрастності першого портрета, тут Шевченко повністю розчиняється у своїй моделі. Платон, її чоловік, нещадний і жорстокий до своїх кріпаків, що Шевченко підкреслив у його зображенні. До Ганни краще свої почуття висловив у поезії під криптонімом “ГЗ” (1848). Портрет Ганни Закревської за колористичним ладом, неперевершеним гармонійним співзвуччям барв і взагалі за розкриттям внутрішнього стану належить до найвинятковішого, — найромантичнішого зі всіх, що намалював Шевченко.

На завершення короткого вільного періоду після закінчення академії та перед засланням Шевченко створив два виняткові шедеври. Це два жіночі портрети, які відзначаються живописно-образною унікальністю — портрет Горленко (ім'я невідоме) та портрет княгині Кейкуатової. У першому жінка наче не турбувалася подати себе більш ефектно, — усе тут просто, людина постає широко, хіба що надломленою горем, але не зламаною. Такі натури стійко переказують життєві драми, залишаючись сповненими великих моральних сил і зберігаючи активний потенціал, що випав їм на долю. Це образ мудрої вольової жінки, усе тут благородно й величаво: мужній характер, душевна краса, і ці почуття виявлені обережно та з особливим тактом. Усе виражене в обличчі, яке наближене до глядача, а колористика зосереджена в цілну гармонію. Можна сказати, що цей твір — найколористичніший зі всього, що було створено. Весь портрет пронизаний широкою сердечністю та любов'ю до людини.

Портрет Катерини Кейкуатової (ім'я її відкрив дослідник П. Жур) — останній шедевр, який Шевченко, створив на волі. Доля цієї людини дуже вразила Шевченка, його співчуття та роздуми відобразились у творі. Історія княгині ще розкрита в повісті “Княжна” та поемі “Княгиня”. Трагедія молодої жінки глибоко виражена в портреті, що робить твір неповторним в

українському та російському мистецтві. У портреті панує душевна втома й гірке примирення з долею самотньої жінки, яку життя надломило на початку розквіту. Оцей портрет належить до найтонших за малярством і образною характеристикою. Цей портрет був художньо найдосконалішим, — на ньому зупинилося розгортання живописного генію Шевченка! Взагалі, останні твори — шедеври світового значення. До цього слід додати такий шедевр як “Селянська родина”, серії “Живописна Україна” та “Притча про блудного сина”, що підносить автора до найвищого рівня світового значення.

Annotation

Volodymyr Ovsyichuk. Creator of masterpieces of world value. *Portrait creativity of T. Shevchenko was analyzed in details in the article. Etching portraits of professors of the Petersburg academy represents golden found of realistic art in the cause of wonderful expressiveness and excellent execution technique. Some attention is paid to the series of self-portraits that widely expose artist's skill. Portraits painted for order that are full of tonal charming and cause of that are the most excellent portraits in Ukrainian art of the XIX-th century are analyzed too. Especially remarkable is subtle attitude to the subject, tight colour scheme and especially nice drawing lines. Also pieces of genre subject matter and landscapes of different techniques were highlighted.*

Key words: T. Shevchenko, portrait, series of self-portraits.

Аннотация

Володымыр Овсийчук. Творец шедевров мирового значения. *В статье детально проанализировано творчество Т. Шевченко как портретиста. Портреты профессоров Петербургской академии в офортах стали золотым фондом реалистического искусства, замечательные своей выразительностью, блестящие по технике исполнения. Отдельно уделено внимание серии автопортретов, которые шире раскрывали приобретённое в академии мастерство художника. Проанализировано ряд заказных портретов, исполненных тонального волшебства, что превращает их в самые совершенные портреты в украинском искусстве XIX в. Особенно приметны тонкое владение материалом, утонченная палитра и исключительно тонкий рисунок. Также отображены бытовые сцены, жанровые сюжеты, пейзажные композиции Т. Шевченко, исполненные в разных техниках.*

Ключевые слова: Т. Шевченко, портреты, серия автопортретов, офорт.